

МУЗЕЄЗНАВСТВО ТА ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО

УДК 94 (477.82) «19» : 069

ОРЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ І ВОЛИНСЬКЕ МУЗЕЙНИЦТВО (ДО 170-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Олена Кушпетюк

Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»
Україна, 43020, м. Луцьк, вул. Георгія Гонгадзе, 5
e-mail: OlenaKushpetiuk@i.ua

Минає 170 років від дня народження Ореста Івановича Левицького – українського історика, археографа, етнографа, письменника, члена Історичного товариства імені Нестора Літописця, Київського товариства старожитностей і мистецтв, академіка Української академії наук, її другого президента (1919-1922 рр.).

Народився Орест Іванович 13 грудня 1848 року у селі Маячка Кобеляцького повіту Полтавської губернії (нині Новосанжарський район Полтавської області), у сім'ї священика. У 1870 році, після закінчення Полтавського духовного училища та семінарії, вступив до Київського університету, де студював на юридичному, а згодом на історико-філологічному факультеті. Був учнем В.Б. Антоновича. Закінчивши у 1874 р. навчання, влаштувався на вчительську роботу й одночасно працював відповідальним секретарем Київської археографічної комісії (1874-1921 рр.) [7, с. 114]. Саме під час роботи в Археографічній комісії Орест Левицький значний інтерес проявляв до діяльності перших музейних закладів Волинської губернії у справі збору, опрацювання та збереження історичних пам'яток і публікації ґрунтовних волинознавчих розвідок тощо.

Життєвий і творчий шлях Ореста Левицького не потребує додаткового представлення в українській історіографії. Попри існування певного масиву біографічних наукових статей [10; 11; 20-22], його діяльність як пам'яткознавця, дослідника Волині, окремі аспекти співпраці із волинськими музейними закладами побіжно висвітлюються у дослідженнях С. Гаврилюк [6], О. Яковець [23].

Метою даної статті є спроба проаналізувати співпрацю секретаря-діловода Київської археографічної комісії Ореста Левицького із волинськими музейними закладами щодо вивчення та збереження церковних старожитностей і висвітлення минулого Волині.

З початку функціонування на Волині музейних закладів їх діяльність мала проходити у руслі політичної лінії російського самодержавства та Російської православної церкви, яка спрямовувалась на всебічне зміцнення у регіоні власних позицій. У той час Волинь була об'єктом протиборства російських і польських суспільно-політичних і наукових течій, в якому кожна зі сторін намагалася обґрунтувати своє «законне» право на цю територію і тому висвітлювала її історію, етнографію й інші сторони життя лише з вигідних для себе позицій. Наслідком цього протиборства стала значна кількість праць з історії Волині, де був накопичений певний фактологічний матеріал, який започаткував такий напрям в історичній науці, як волинознавство. Однак, до середини ХІХ ст. ні академічна наука, ні тим більше місцеві краєзнавці не спромоглися поставити вивчення історії Волині на ґрунтовну джерельну базу. І тільки з організацією у 1843 році Київської археографічної комісії почалося наукове формування цієї бази, зокрема системні пошуки матеріалів та їх вивчення, впорядкування державних і приватних архівів, рукописних фондів бібліотек, поповнення їх новими віднайденими документами й ін. Члени Київської археографічної комісії надавали активну допомогу у проведенні археографічної збиральницької роботи на Волині і місцевим краєзна-

вцям. Це з часом привело до накопичення цілої низки експонатів з історії Волині, які лягли в основу перших збірок музейних закладів краю та послужили поштовхом до розгортання ними подальших історико-краєзнавчих студій.

Перші публікації про зародження та розгортання діяльності музейних закладів на Волині, їх участь в історико-краєзнавчому дослідженні регіону стали з'являтися уже наприкінці XIX ст. У цей період велику увагу до музеїв краю проявляв секретар-діловод Київської археографічної комісії Орест Левицький. Так, у 1889 р. в часописі «Київська старовина» була надрукована його стаття-відгук на вихід у світ першого річного звіту тодішнього Свято-Володимирського православного церковного братства, яке започаткувало свою діяльність у місті Володимирі-Волинському в грудні 1887 р. [12]. Автор належним чином оцінив зусилля братства у справі пошуку та збереження давніх пам'яток краю, ознайомлення місцевого населення з історією міста та його околиць. Він дав характеристику змістові експозиції так званого «давньосховища» (тобто музею братства) – чи не першого громадського закладу такого типу на Волині у зазначений період – і схвально відгукнувся про його скромний внесок у пробудження історичної свідомості волинян.

Не залишився байдужим відомий історик і до звернення братчиків з приводу формування при давньосховищі бібліотеки з читальнею, яка мала служити для ознайомлення з історією волинського краю. О. Левицький брав дієву участь у розробці статуту бібліотеки, що містив правила поводження у читальні та користування книгами. Також науковець неодноразово надсилав видання Київської археографічної комісії до братської бібліотеки. Книги наукового змісту, що належали братству, зберігалися у приміщенні читальні у спеціально відведеному місці під безпосереднім контролем завідувача давньосховищем О. Дверницького. Члени братства постійно турбувалися про збереження книг у належному стані [2, с. 94-95].

Подібне давньосховище предметів церковної старовини влаштували і члени Луцького Хрестовоздвиженського православного церковного братства у 1890 р. [14, с. 242-243]. Роботу щодо його розбудови вів на перших порах секретар братства священик Ф. Савлучинський, а наукові консультації братчики мали можливість отримувати від О. Левицького, який кілька разів приїздив до Луцька на засідання ради братства. При давньосховищі, як складова його експозиції, функціонувала і біб-

ліотека. Її регулярно поповнювали випуски часопису «Волинські епархіальні відомості», видання Київської археографічної комісії, книги, подаровані членами братства, іншими особами. Відомо, що допомогу у комплектуванні бібліотеки надавав О. Левицький. За надіслані праці з історії Волині члени братства неодноразово висловлювали йому подяку: «Таке співчуття до влаштованої братством бібліотеки, яке Ви виявили,... надає раді братства надію, що вона поповниться корисними науковими працями, які сприяють ознайомленню місцевого населення з історією православ'я і російської народності в західному краї» [16, спр. 11825, арк. 1].

Однак, не лише діяльністю волинських давньосховищ щодо збору, опрацювання та збереження історичних пам'яток цікавився відомий вчений. Він розумів, що більш детальному ознайомленню громадськості з історією Волині та діяльністю місцевих музеїв сприятиме поява волинознавчих розвідок. Для публікації цих праць О. Левицький надавав багато віднайдених Київською археографічною комісією джерел, опікувався виданням досліджень, рецензував їх.

Ці праці, авторами яких виступали учасники музейного будівництва краю, базувалися на широкому використанні зібраних і впорядкованих ними ж музейних збірок. Започаткував цю справу завідувач давньосховища при Свято-Володимирському православному церковному братстві О. Дверницький. Уже 1889 р. він написав і видав ілюстровану книгу «Пам'ятники древнього православ'я в г. Владимире-Вольнском» [8]. За твердженнями тодішньої преси, це дослідження відкривало серію видань краєзнавчих матеріалів з історії й археології давньої Волині, яку передбачалося випускати для ознайомлення населення з православними старожитностями краю [15, с. 579]. Праця О. Дверницького готувалася до 900-річчя хрещення Русі і повинна була мати назву «Очерки церквей древнього Владимира» [9, спр. 12982, арк. 5]. Однак через труднощі, пов'язані з отриманням ілюстрацій, книга вийшла із запізненням і під іншою назвою. Відомо, що для написання цієї історичної розвідки були широко залучені рукописні та друковані пам'ятки, що зберігалися у братському давньосховищі, а також багато археографічних джерел, віднайдених Київською археографічною комісією, які були надані авторові О. Левицьким. Рецензії на цю книгу відзначали, що автор не обмежився лише простим викладом фактів і наведенням цитат з тих чи ін-

ших документів, а вільно та вмільно оперував обширним історико-документальним матеріалом, піддавши його систематичній обробці. При оцінці роботи звернено увагу на певні її недоліки (довільність при трактуванні окремих подій, некритичне ставлення до низки неперевіраних фактів та ін.). Однак, на думку рецензента, це не применшувало її значення [3, с. 207-208].

Опрацюванням і досконалим вивченням оригінальних старожитностей давньосховища Володимир-Волинського братства цікавилось і багато інших дослідників-волинознавців другої половини XIX ст. Зокрема, рукописні пам'ятки тривалий час вивчав член Смоленського церковно-археологічного комітету Г. Бугославський. За експонатами музею Свято-Володимирського братства вчений написав у 1897 р. дві праці «Волинские рукописные евангелия и апостолы» [1] та «Установление праздника в честь Святых мучеников князей Бориса и Глеба» [18, арк. 2].

Враховуючи те, що Г. Бугославський, очевидно, виявив намір не переривати роботу над вищеназваним твором та іншими рукописними пам'ятками давньосховища, Смоленський церковно-археологічний комітет 26 березня 1898 р. звернувся до голови ради Свято-Володимирського православного церковного братства О. Дверницького з відповідним листом. У цьому листі містилося прохання дозволити члену комітету Г. Бугославському продовжити вивчення рукописних старожитностей братського давньосховища та «утримати в себе ще на деякий час узяті ним із братського давньосховища місячну мінею XVI ст., щоб мати можливість переписати вміщену в мінеї службу св. мученикам Борису і Глібу» [17, арк. 57-57зв.]. Можна припустити, що ця робота Г. Бугославським була успішно завершена. Адже, опікуватися виданням даного дослідження Г. Бугославського погодився секретар-діловод Київської археографічної комісії О. Левицький, про що засвідчує запис, який містився у протоколі загальних зборів членів Свято-Володимирського братства від 30 січня 1899 р. [18, арк. 43зв.].

У свою чергу, голова ради братства О. Дверницький, під час проведення по давньосховищу екскурсій, для особливо почесних гостей надавав у подарунок видану з ініціативи і на кошт братства працю О. Левицького «Историческое описание Владимиро-Волинского Успенского храма, построенного в половине XII века князем Мстиславом Изяславичем», а також книгу «Краткая опись пред-

метов, находящихся в древлехранилище Православного Свято-Владимирского Братства в г. Владимире-Волинском», статут братства та звіт про його діяльність [19, с. 536].

Однак, найбільший за обсягом і найґрунтовніший за змістом масив волинознавчих досліджень був підготовлений подвижниками музейного будівництва краю на базі старожитностей Волинського єпархіального давньосховища, яке було започатковане у Житомирі в 1893 р. [4, с. 3-4]. Практично усі ці праці знайшли місце на сторінках двох випусків «Волинського історико-археологічного збірника» – видання Волинського церковно-археологічного товариства, при якому функціонувало давньосховище. На сторінках цих випусків публікувалися різні за характером волинознавчі матеріали завідувача Волинського єпархіального давньосховища О. Фотинського. Вони торкалися діяльності родини Загоровських та Юрія Немирича – відомих постатей історії середньовічної України та Волині, характеристики церковних рукописів і картин давньосховища, документів XVI-XVII ст. з архіву Жидичинського монастиря поблизу Луцька тощо. Серед написаних О. Фотинським на основі матеріалів давньосховища розвідок особливої уваги привертають його статті «Побратимство и чин братотворения» [5, с. 19-48] та «Обыкновенные люди старой Волины. Из семейной хроники двух поколений дворян Загоровских во второй половине XVI в.» [5, с. 117-195], які отримали високу оцінку критиків. Підкреслено, що «всі його праці відзначаються цілком науковим характером, ґрунтовним вивченням предмета і значним літературним обдаруванням. Тими ж достоїнствами відзначені і дві його нові статті, поміщені у збірнику» [13, с. 106].

Предметом розгляду у першій з них стала історія появи звичаю побратимства та сприйняття його церквою на українських землях XV-XVIII ст. О. Фотинський зазначав, що цей звичай, маючи на меті повне духовне єднання людей, набув широкого поширення та знайшов своє відображення як у побуті, так і в суспільно-політичному житті, зокрема, у діяльності церковних братств. В іншій статті йшлося про життя двох поколінь відомої української шляхетської родини середньовічної Волині. Відгукуючись на цю працю, О. Левицький писав, що на прикладі роду Загоровських можна ознайомитись з багатьма цікавими сторінками минулого краю, змалювати живі та рельєфні портрети інших волинян XVI ст. «Але щоб з успіхом писати такі нариси, для цього, крім природного таланту потрібне широке, всебіч-

не знайомство з історичною епохою і попереднє незвичайно кропітке вивчення дрібних архівних документів, із яких кожен окремо не представляє цінності, але у загальній сукупності, під рукою майстра, вони, подібно до мозаїчних камінців, дають живі, рельєфні зображення. У Фотинського є всі дані, щоб бути таким історичним живописцем: і талант, і ґрунтовне знання історії рідної йому Волині, і незвичайне працелюбство» [13, с. 104].

Отже, налагодження тісних контактів із секретарем-діловодом Київської археографічної комісії Орестом Левицьким для музейних закладів Волині у справі вивчення краю мало велике значення. Їх єднало спільне покликання – відшукувати, вивчати та зберігати пам'ятки старовини, ґрунтовніше досліджувати волинську землю. Результатом плідної співпраці стало налагодження на місцях справи збереження й охорони світських і церковних старожитностей, публікація ґрунтовних наукових розвідок тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бугославский Г.К. Волинские рукописные евангелия и апостолы. Печатаются на основании Московского Археологического Общества. Председатель Уварова. Москва: Типография Э. Лиснера и Ю. Романа, 1897. 31 с.
2. Василевська С. Історія православного Свято-Володимирського братства за матеріалами фондів Волинського краєзнавчого музею // Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край: Матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції 20-23 січня 1998 р. / Відп. ред. Г.В. Бондаренко. Луцьк: Надстир'я, 1998. С. 93-95.
3. В.Б. Памятники древнего православия в г. Владимире-Волынском / Сост. и изд. Е.Н. Дверницкий. Киев, 1889 [Рецензия] // Исторический вестник. 1890. № 1. С. 207-208.
4. Волинский историко-археологический сборник. Вып. 1. Изд. Распорядительного комитета Волинского Церковно-Археологического Общества. Почаев: Типография Почаевской Успенской Лавры, Житомир: Типография и литография М. Дененмана, 1896. 244 с.
5. Волинский историко-археологический сборник. Вып. 2. Издание распорядительного комитета Волинского Церковно-Археологического Общества. Житомир: Типо-литография М. Дененмана, 1900. 289 с.
6. Гаврилюк С. Орест Левицький як пам'яткознавець Волині // Зб. навч.-метод. матеріалів і наук. статей істор. факультету / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2001. Вип. 6. С. 110-114.

7. Герасименко Н. Українські історики ХХ століття: Біо-бібліографічний довідник / Серія «Українські історики». Київ: Інститут історії України НАН України, 2006. Вип. 2. Ч. 3. С. 114-116.

8. Дверницкий Е. Памятники древнего православия в г. Владимир-Волынском. Киев: Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1889. 63 с.

9. Дверницкий Емельян – Петрову Н.И. Письма 5 ноября 1887 – 26 апреля 1890 гг., из Владимира-Волынского в Киев // Институт рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Ф.ІІІ. Спр.12980-12984.

10. Долиновський В.І. Орест Левицький – археограф і джерелознавець // Архіви України. 2014. № 1. С. 142-155.

11. Коробчук І.М. Орест Левицький – історик і пам'яткознавець Правобережної України (історіографічний аспект) // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2009. № 13. С. 312-320.

12. Левицький О. Владимир-Волынское братство (по поводу его первого отчёта) // Киевская Старина. 1889. № 7. С. 185-291.

13. Левицький О. Волинский историко-археологический сборник. Вып. 2. Издание распорядительного комитета Волинского Церковно-Археологического Общества. Житомир, 1900 [Рецензия] // Киевская Старина. 1901. № 11. С. 95-109.

14. Отчёт о деятельности Луцкого Православного Крестовоздвиженского Братства за 1889-1890 братский год. // Волинские епархиальные ведомости. 1891. № 7 (часть неоф.). С. 242-243.

15. Отчёт о деятельности Свято-Владимирского Православного Братства в г. Владимире-Волынском за 1888 г. // Волинские епархиальные ведомости. 1889. № 23 (часть неоф.). С. 564-579.

16. Повідомлення від Київського юридичного товариства, Луцького Хрестовоздвиженського братства – Левицькому Оресту про обрання його в члени. 14.03.1881 – 16.11.1900 рр. // ІР НБУВ. Ф.І. Спр.11824-11827.

17. Православное Свято-Владимирское Братство в г. Владимире-Волынске. 1898 г. // Архів Волинського краєзнавчого музею (далі – ВКМ). РА № 739. 73 арк.

18. Православное Свято-Владимирское Братство в г. Владимире-Волынске. 1899 г. // Архів ВКМ. РА № 740. РА № 212. Арк. 1-61.

19. Празднование 900-летия существования православной епископской кафедры на Волини // Волинские епархиальные ведомости. 1892. № 18 (часть неоф.). С. 505-536.

20. Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. Учений з роду Левицьких // Наука і суспільство. 1990. № 6. С. 27-30.

21. Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. Академік Орест Левицький // Київська старовина. 1998. № 6. С. 74-93.

22. Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. Академік УАН Орест Іванович Левицький (1848-1922 рр.): Життєпис, бібліографія його праць і праць про нього / наук. ред., акад. В.А. Смолій. Київ: Інститут історії НАН України, 1998. 150 с.

23. Яковець О. 160 років від дня народження О.І. Левицького (1848-1922) – українського історика, письменника, дослідника Волині // Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2008 р. Луцьк, 2007. С. 54-58.

Кушпетюк Олена Орест Левицький і волинське музейництво (до 170-річчя від дня народження)

У статті досліджується співпраця секретаря-діловода Київської археографічної комісії Ореста Левицького із волинськими музейними закладами.

Відомий вчений цікавився діяльністю волинських давньосховищ щодо збору, опрацювання та збереження історичних пам'яток. Поява волинознавчих розвідок, на думку О. Левицького, мала особливе значення для ознайомлення громадськості з історією Волині та діяльністю місцевих музеїв. Для публікації цих праць він надавав багато віднайдених Київською археографічною комісією джерел, опікувався виданням досліджень, рецензував їх.

Зазначається, що налагодження тісних контактів із секретарем-діловодом Київської археографічної комісії Орестом Левицьким для музейних закладів Волині у справі вивчення краю мало велике значення. Їх єднало спільне покликання – відшукувати, вивчати та зберігати пам'ятки старовини, ґрунтовніше досліджувати волинську землю. Результатом плідної співпраці стало налагодження на місцях справи збереження й охорони світських і церковних старожитностей, публікація ґрунтовних наукових розвідок.

Ключові слова: Левицький Орест Іванович, Київська археографічна комісія, давньосховище, музей, пам'ятка старовини, волинознавчі праці

Кушпетюк Елена Орест Левицкий и волынское музееведение (к 170-летию со дня рождения)

В статье исследуется сотрудничество секретаря-делопроизводителя Киевской археографической комиссии Ореста Левицкого с волынскими музейными заведениями.

Известный ученый интересовался деятельностью волынских древлехранилищ по сбору, обработке и сохранению исторических древностей. Публикация волыневедческих работ, по мнению О. Левицкого, имела особое значение для ознакомления общественности с историей Волыни и деятельностью местных музеев. Для публикации этих работ он предоставлял для музейных заведений собранные и упорядоченные Киевской археографической комиссией источники, занимался изданием исследований, рецензировал их.

Отмечается, что налаживание тесных контактов с секретарем-делопроизводителем Киевской археографической комиссии Орестом Левицким для музейных заведений Волыни в деле изучения края имело большое значение. Их объединяло общее призвание – собирать, изучать и сохранять памятники старины, основательно исследовать волыньскую землю. Результатом плодотворного сотрудничества стали налаживание на местах системы сбора, сбережения местных светских и церковных древностей, публикация фундаментальных научных исследований.

Ключевые слова: Орест Иванович Левицкий, Киевская археографическая комиссия, древлехранилище, музей, памятники старины, волыневедческие работы

Kushpetiuk Olena Orest Levytski and Volyn Museums (to the 170th anniversary of birth)

The article deals with the collaboration of the secretary of the Kiev archeographical committee Orest Levytsky with Volyn museum institutions. A well-known scientist was interested in the activity of the Volyn ancient storages in collecting processing and preserving historical monuments. According to O. Levytsky the emergence of intelligence about Volyn was of particular importance for the public to get acquainted with the history of Volyn and the activities of local museums. He provided many sources discovered by the Kiev archeographic commission, took care of the publication of research, reviewed them for the publication of these works. It is noted that the establishment of close contacts with the secretary of the Kyiv Archeographical Commission Orest Levytsky for Volyn's museum establishments in the study of the region was of great importance. They were united by a common vocation to seek out study and preserve the monuments of antiquity to thoroughly investigate the Volyn land. The result of effective cooperation was the establishment of local affairs for the preservation and protection of secular and church antiquities, the publication of extensive scientific research.

Keywords: Levitsky Orest Ivanovich, Kiev archeographical commission, ancient reserve, museum, antiquity, research about Volyn